

Л. А. Курдаченко, Х. Отал, О. О. Пипка

Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара
E-mail: lkurdachenko@i.ua, otal@unizar.es, pypka@ua.fm

Про деякі зв'язки між факторами канонічних центрального ряду в алгебрах Лейбніца

*(Представлено членом-кореспондентом НАН України В. П. Моторним)**Доведено, що зі скінченності ковимірності деякого члена $\zeta_k(L)$ верхнього центрального ряду алгебри Лейбніца L випливає скінченність вимірності $\gamma_{k+1}(L)$, та отримано границю для цієї вимірності.***Ключові слова:** алгебра Лейбніца, алгебра Лі, верхній центральний ряд, нижній центральний ряд.

Нехай L — алгебра над полем F , тоді L будемо називати *алгеброю Лейбніца* (більш точно, *лівою алгеброю Лейбніца*), якщо виконується така умова (*тотожність Лейбніца*):

$$[[a, b], c] = [a, [b, c]] - [b, [a, c]] \quad \text{для всіх} \quad a, b, c \in L.$$

Поняття алгебри Лейбніца ввів Ж. Лодей [1]. З того часу вони набули чималої популярності, в першу чергу через їх застосування у фізиці. Якщо L — така алгебра Лейбніца, що $[a, a] = 0$ для кожного елемента $a \in L$, то можна легко переконатися в тому, що L є алгеброю Лі. Інакше кажучи, ми можемо розглядати алгебри Лейбніца як не антисиметричний аналог алгебр Лі. Для багатьох важливих результатів теорії алгебр Лі були одержані аналоги в рамках теорії алгебр Лейбніца (див., наприклад, [2–8]). Досить часто такі аналоги прямі, проте іноді вони мають дещо специфічні відмінності.

Нагадаємо спочатку деякі стандартні означення та позначення.

Нехай L — алгебра Лейбніца над полем F . Якщо A, B — підпростори алгебри L , то через $[A, B]$ будемо позначати підпростір, породжений всіма елементами $[a, b]$, де $a \in A, b \in B$.

Як завжди, підпростір A алгебри L будемо називати *підалгеброю* алгебри L , якщо $[x, y] \in A$ для будь-яких елементів $x, y \in A$. З означення випливає, що $[A, A] \leq A$.

Підалгебра A називається *лівим* (відповідно *правим*) *ідеалом* алгебри L , якщо $[y, x] \in A$ (відповідно $[x, y] \in A$) для будь-яких елементів $x \in A, y \in L$. Іншими словами, якщо A є лівим (відповідно правим) ідеалом, то $[L, A] \leq A$ (відповідно $[A, L] \leq A$).

Підалгебра A алгебри L називається *ідеалом* алгебри L (більш точно, *двостороннім ідеалом*), якщо вона одночасно є і правим ідеалом, і лівим, тобто якщо $[x, y], [y, x] \in A$ для будь-яких елементів $x \in A, y \in L$.

Слід відзначити, що якщо A, B — ідеали алгебри Лейбніца, то у загальному випадку $[A, B]$ не завжди буде ідеалом, відповідний приклад наведений у роботі [3].

Якщо A — ідеал алгебри L , то ми можемо говорити про фактор-алгебру L/A . Неважко переконатися в тому, що ця фактор-алгебра також є алгеброю Лейбніца.

Позначатимемо через $\text{Leib}(L)$ підпростір, породжений елементами $[a, a]$, $a \in L$. Можна показати, що $\text{Leib}(L)$ є ідеалом алгебри L . Більш того, якщо H — такий ідеал алгебри L , що L/H є алгеброю Лі, то $\text{Leib}(L) \leq H$. Ідеал $\text{Leib}(L)$ називається *ядром Лейбніца* алгебри L .

Відзначимо також таку дуже важливу властивість алгебр Лейбніца:

$$[[a, a], x] = 0 \quad \text{для будь-яких елементів} \quad a, x \in L.$$

Нехай L — алгебра Лейбніца над полем F , M — непорожня підмножина алгебри L , H — підалгебра алгебри L . Покладемо

$$\text{Ann}_H^{\text{left}}(M) = \{a \in H \mid [a, M] = \langle 0 \rangle\}, \quad \text{Ann}_H^{\text{right}}(M) = \{a \in H \mid [M, a] = \langle 0 \rangle\}.$$

Підмножина $\text{Ann}_H^{\text{left}}(M)$ називається *лівим анулятором* або *лівим централізатором* підмножини M в підалгебрі H ; підмножина $\text{Ann}_H^{\text{right}}(M)$ називається *правим анулятором* або *правим централізатором* підмножини M в підалгебрі H . Перетин

$$\text{Ann}_H(M) = \text{Ann}_H^{\text{left}}(M) \cap \text{Ann}_H^{\text{right}}(M) = \{a \in H \mid [a, M] = \langle 0 \rangle = [M, a]\}$$

називається *анулятором* або *централізатором* підмножини M в підалгебрі H .

Легко переконатися в тому, що всі ці підмножини є підалгебрами алгебри L . Більш того, якщо M є лівим ідеалом алгебри L , то підмножина $\text{Ann}_L^{\text{left}}(M)$ також є ідеалом алгебри L . Якщо ж M — ідеал алгебри L , то підмножина $\text{Ann}_L(M)$ є ідеалом алгебри L .

Лівий (відповідно *правий*) *центр* $\zeta^{\text{left}}(L)$ (відповідно $\zeta^{\text{right}}(L)$) алгебри L визначимо за таким правилом:

$$\zeta^{\text{left}}(L) = \{x \in L \mid [x, y] = 0 \text{ для кожного елемента } y \in L\}$$

(відповідно

$$\zeta^{\text{right}}(L) = \{x \in L \mid [y, x] = 0 \text{ для кожного елемента } y \in L\}).$$

Зазначимо, що лівий центр алгебри L є ідеалом. Більш того, $\text{Leib}(L) \leq \zeta^{\text{left}}(L)$, а тому фактор-алгебра $L/\zeta^{\text{left}}(L)$ є алгеброю Лі.

Центром $\zeta(L)$ алгебри L будемо називати перетин ануляторів всіх елементів алгебри L . Інакше кажучи,

$$\zeta(L) = \{x \in L \mid [x, y] = 0 = [y, x] \text{ для кожного елемента } y \in L\}.$$

Іншими словами, центр — це анулятор всієї алгебри L , більш того, ідеал алгебри L . Зокрема, ми можемо говорити про фактор-алгебру $L/\zeta(L)$.

Правий центр є підалгеброю алгебри L . Зазначимо, що в загальному випадку лівий та правий центри різні, більш того, вони можуть мати різні вимірності. Це можна побачити в нижченаведеному прикладі.

Приклад 1. Нехай F — поле. Покладемо $L = Fe_1 \oplus Fe_2 \oplus Fe_3 \oplus Fe_4$ та визначимо операцію $[-, -]$ за таким правилом:

$$\begin{aligned} [e_1, e_1] &= e_2, & [e_1, e_2] &= -e_2 - e_3, & [e_1, e_3] &= e_2 + e_3, & [e_1, e_4] &= 0, \\ [e_2, e_1] &= 0, & [e_3, e_1] &= 0, & [e_4, e_1] &= e_2 + e_3, \\ [e_j, e_k] &= 0 & \text{для всіх } & j, k \in \{2, 3, 4\}. \end{aligned}$$

Можна перевірити, що ця операція визначає алгебру Лейбніца. В цьому випадку маємо $\zeta^{\text{right}}(L) = Fe_4$, а тому підалгебра $\zeta^{\text{right}}(L)$ не є ідеалом. Крім того, $\zeta^{\text{left}}(L) = Fe_2 \oplus Fe_3$, а тому $\zeta^{\text{right}}(L) \cap \zeta^{\text{left}}(L) = \langle 0 \rangle$, $\dim_F(\zeta^{\text{right}}(L)) = 1$, $\dim_F(\zeta^{\text{left}}(L)) = 2$. Зазначимо також, що $[L, L] = \text{Leib}(L) = \zeta^{\text{left}}(L)$.

Нехай L — алгебра Лейбніца над полем F . Визначимо тепер нижній центральний ряд алгебри L

$$L = \gamma_1(L) \supseteq \gamma_2(L) \supseteq \dots \gamma_\alpha(L) \supseteq \gamma_{\alpha+1}(L) \supseteq \dots \gamma_\delta(L) = \gamma_\infty(L)$$

за таким правилом: $\gamma_1(L) = L$, $\gamma_2(L) = [L, L]$, а далі індуктивно $\gamma_{\alpha+1}(L) = [L, \gamma_\alpha(L)]$ для всіх порядкових чисел α , та $\gamma_\lambda(L) = \bigcap_{\mu < \lambda} \gamma_\mu(L)$ для всіх граничних порядкових чисел λ . Останній член $\gamma_\delta(L) = \gamma_\infty(L)$ цього ряду називається *нижнім гіпоцентром* алгебри L . Для нього ми маємо $\gamma_\delta(L) = [L, \gamma_\delta(L)]$. Якщо $\alpha = k \in \mathbb{N}$, то $\gamma_k(L) = [L, [L, [L, \dots, L] \dots]]$ — це лівономований добуток k копій алгебри L . Визначимо тепер верхній центральний ряд

$$\langle 0 \rangle = \zeta_0(L) \subseteq \zeta_1(L) \subseteq \dots \zeta_\alpha(L) \subseteq \zeta_{\alpha+1}(L) \subseteq \dots \zeta_\gamma(L) = \zeta_\infty(L)$$

алгебри L за таким правилом: $\zeta_1(L) = \zeta(L)$ — центр алгебри L , $\zeta_{\alpha+1}(L)/\zeta_\alpha(L) = \zeta(L/\zeta_\alpha(L))$ для всіх порядкових чисел α , та $\zeta_\lambda(L) = \bigcup_{\mu < \lambda} \zeta_\mu(L)$ для всіх граничних порядкових чисел λ . За визначенням кожен член цього ряду є ідеалом алгебри L . Останній член $\zeta_\gamma(L) = \zeta_\infty(L)$ цього ряду називається *верхнім гіперцентром* алгебри L . Будемо позначати через $zl(L)$ довжину верхнього центрального ряду.

Поняття верхнього та нижнього центральних рядів визначені не лише для алгебр Лейбніца. Вони відіграють важливу роль і в інших алгебраїчних структурах, наприклад, в алгебрах Лі та групах.

Алгебра Лейбніца L називається *нільпотентною*, якщо існує таке натуральне число k , що $\gamma_k(L) = \langle 0 \rangle$. Більш точно, L називається *нільпотентною класу нільпотентності s* , якщо $\gamma_{s+1}(L) = \langle 0 \rangle$, але $\gamma_s(L) \neq \langle 0 \rangle$. Будемо позначати через $ncl(L)$ клас нільпотентності алгебри L .

Наведемо деякі властивості членів верхніх та нижніх центральних рядів в алгебрах Лейбніца.

Твердження 1. *Нехай L — алгебра Лейбніца над полем F та нехай L має скінченний центральний ряд*

$$\langle 0 \rangle = C_0 \subseteq C_1 \subseteq \dots \subseteq C_n = L.$$

Тоді

$$[(i)] \gamma_j(L) \subseteq C_{n-j+1}, \text{ звідки отримуємо, що } \gamma_{n+1}(L) = \langle 0 \rangle;$$

$$[(ii)] C_j \subseteq \zeta_j(L), \text{ звідки отримуємо, що } \zeta_n(L) = L.$$

Для нільпотентних алгебр Лі та груп добре відомо, що довжини верхнього та нижнього центральних рядів однакові. Для алгебр Лейбніца отримуємо

Наслідок 1. *Нехай L — алгебра Лейбніца над полем F , та нехай L має скінченний центральний ряд*

$$\langle 0 \rangle = C_0 \subseteq C_1 \subseteq \dots \subseteq C_n = L.$$

Тоді L буде нільпотентною та $ncl(L) \subseteq n$. Більш того, верхній центральний ряд L також буде скінченним, $\zeta_\infty(L) = L$, $zl(L) \leq n$, та маємо $ncl(L) = zl(L)$.

Цей наслідок показує, що алгебра Лейбніца L буде нільпотентною тоді і тільки тоді, коли існує таке натуральне число k , що $L = \zeta_k(L)$. Найменше натуральне число, що має таку властивість, збігається з класом нільпотентності L .

Наступним природним кроком є вивчення ситуації, коли верхній (відповідно нижній) центральний ряд має скінченну довжину. Для цього випадку природним є дослідження зв'язків між $L/\zeta_k(L)$ та $\gamma_{k+1}(L)$.

Якщо L — така алгебра Лі, що фактор-алгебра $L/\zeta_k(L)$ має скінченну вимірність, то $\gamma_{k+1}(L)$ також має скінченну вимірність, що випливає з теореми 5.2 роботи Я. Стюарта [9]. Для груп відповідний результат був отриманий раніше Р. Бером [10]. Основним результатом нашої роботи є нижчесформульовані аналоги цих теорем для алгебр Лейбніца.

Теорема А. *Нехай L — алгебра Лейбніца над полем F . Припустимо, що ковимірність $\text{codim}_F(\zeta_k(L)) = d$ скінченна. Тоді $\gamma_{k+1}(L)$ має скінченну вимірність. Більш того, $\dim_F(\gamma_{k+1}(L)) \leq 2^{k-1}d^{k+1}$, $k \geq 1$.*

Як наслідок, отримуємо границю для вимірності $\gamma_{k+1}(L)$ для випадку, коли L — алгебра Лі.

Наслідок А1. *Нехай L — алгебра Лі над полем F . Припустимо, що ковимірність $\text{codim}_F(\zeta_k(L)) = d$ скінченна. Тоді $\gamma_{k+1}(L)$ також має скінченну вимірність. Більш того, $\dim_F(\gamma_{k+1}(L)) \leq d^{k-1}(d-1)/2$.*

Важливим частинним випадком є ситуація, коли центр алгебри Лейбніца має скінченну ковимірність. Для алгебр Лі цей результат є добре відомим (див., наприклад, [11]).

Нехай L — алгебра Лі над полем F . Якщо фактор-алгебра $L/\zeta(G)$ має скінченну вимірність d , то $[L, L]$ також має скінченну вимірність. Більш того, $\dim_F([L, L]) \leq d(d+1)/2$.

Для груп відповідний результат був отриманий значно раніше.

Нехай G — група, C — така підгрупа центру $\zeta(G)$ групи G , що G/C скінченна. Тоді підгрупа $[G, G]$ також скінченна.

У такому вигляді цей результат вперше з'явився в роботі Б. Неймана [12]. Також ця теорема була доведена і Р. Бером [10].

Для алгебр Лейбніца ми одержали такий аналог цих теорем.

Теорема В. *Нехай L — алгебра Лейбніца над полем F . Припустимо, що ковимірності $\text{codim}_F(\zeta^{\text{left}}(L)) = d$ та $\text{codim}_F(\zeta^{\text{right}}(L)) = r$ скінченні. Тоді $[L, L]$ також має скінченну вимірність. Більш того, $\dim_F([L, L]) \leq d(d+r)$.*

У зв'язку з цим результатом виникає питання: чи впливає зі скінченності лише $\text{codim}_F(\zeta^{\text{left}}(L))$ скінченність $\dim_F([L, L])$? Відповідь на це питання негативна. Нами було побудовано відповідні приклади.

Наслідок В1. *Нехай L — алгебра Лейбніца над полем F . Припустимо, що ковимірність $\text{codim}_F(\zeta(L)) = d$ скінченна. Тоді $[L, L]$ також має скінченну вимірність. Більш того, $\dim_F([L, L]) \leq d^2$.*

Наслідок В2. *Нехай L — алгебра Лейбніца над полем F . Припустимо, що ковимірність $\text{codim}_F(\zeta(L)) = d$ скінченна. Тоді ядро Лейбніца алгебри L також має скінченну вимірність, яка не перевищує $d(d-1)/2$.*

Цитована література

1. Loday J. L. Une version non commutative des algèbres de Lie: les algèbres de Leibniz // Enseign. Math. — 1993. — **39**. — P. 269–293.
2. Albeverio S. A., Ayupov Sh. A., Omirov B. A. On nilpotent and simple Leibniz algebras // Commun. Algebra. — 2005. — **33**. — P. 159–172.
3. Barnes D. Some theorems on Leibniz algebras // Commun. Algebra. — 2011. — **39**. — P. 2463–2472.
4. Barnes D. On Levi's Theorem for Leibniz algebras // Bull. Australian Math. Soc. — 2012. — **86**. — P. 184–185.
5. Barnes D. On Engel's Theorem for Leibniz algebras // Commun. Algebra — 2012. — **40**. — P. 1388–1389.

6. *Barnes D.* Schunck classes of soluble Leibniz algebras // Commun. Algebra – 2013. – **41**. – P. 4046–4065.
7. *Patsourakos A.* On nilpotent properties of Leibniz algebras // Commun. Algebra. – 2007. – **35**. – P. 3828–3834.
8. *Ray C. B., Combs A., Gin N., Hedges A., Hird J. T., Zack L.* Nilpotent Lie and Leibniz Algebras // Commun. algebra. – 2014. – **42**. – P. 2404–2410.
9. *Stewart I. N.* Verbal and marginal properties of non-associative algebras in the spirit of infinite group theory // Proc. London Math. Soc. – 1974. – **28**. – P. 129–140.
10. *Baer R.* Endlichkeitskriterien für Kommutatorgruppen // Math. Ann. – 1952. – **124**. – P. 161–177.
11. *Vaughan-Lee M. R.* Metabelian *BFC* *p*-groups // J. London Math. Soc. – 1972. – **5**. – P. 673–680.
12. *Neumann B. H.* Groups with finite classes of conjugate elements // Proc. London Math. Soc. – 1951. – **1**. – P. 178–187.

References

1. *Loday J. L.* Enseign. Math., 1993, **39**: 269–293.
2. *Albeverio S. A., Ayupov Sh. A., Omirov B. A.* Commun. Algebra, 2005, **33**: 159–172.
3. *Barnes D.* Commun. Algebra, 2011, **39**: 2463–2472.
4. *Barnes D.* Bull. Australian Math. Soc, 2012, **86**: 184–185.
5. *Barnes D.* Commun. Algebra, 2012, **40**: 1388–1389.
6. *Barnes D.* Commun. Algebra, 2013, **41**: 4046–4065.
7. *Patsourakos A.* Commun. Algebra, 2007, **35**: 3828–3834.
8. *Ray C. B., Combs A., Gin N., Hedges A., Hird J. T., Zack L.* Commun. algebra, 2014, **42**: 2404–2410.
9. *Stewart I. N.* Proc. London Math. Soc., 1974, **28**: 129–140.
10. *Baer R.* Math. Ann., 1952, **124**: 161–177.
11. *Vaughan-Lee M. R.* J. London Math. Soc., 1972, **5**: 673–680.
12. *Neumann B. H.* Proc. London Math. Soc., 1951, **1**: 178–187.

Надійшло до редакції 08.07.2015

Л. А. Курдаченко, Х. Отал, А. А. Пыпка

Днепропетровский национальный университет им. Олеся Гончара
E-mail: lkurdachenko@i.ua, otal@unizar.es, pypka@ua.fm

О некоторых связях между факторами канонических центральных рядов в алгебрах Лейбница

Доказано, что из конечности коразмерности некоторого члена $\zeta_k(L)$ верхнего центрального ряда алгебры Лейбница L вытекает конечность размерности $\gamma_{k+1}(L)$, и получена граница для этой размерности.

Ключевые слова: алгебра Лейбница, алгебра Ли, верхний центральный ряд, нижний центральный ряд.

L. A. Kurdachenko, J. Otal, A. A. Pypka

Oles Honchar Dnipropetrovs'k National University
E-mail: lkurdachenko@i.ua, otal@unizar.es, pypka@ua.fm

On some relationships between the factors of the canonical central series of Leibniz algebras

We have proved that the finiteness of the codimension of some member $\zeta_k(L)$ of the upper central series of the Leibniz algebra L yields the finiteness of the dimension of $\gamma_{k+1}(L)$ and give the bounds of this finiteness.

Keywords: Leibniz algebra, Lie algebra, upper central series, lower central series.